

SPACCANAPOLI

Salvador Vendrell

Spaccanapoli

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALENCIA, 2021

moment memorialística, 7

Col·lecció dirigida per
Xavier Serra

© 2021, Salvador Vendrell
© 2021, d'aquesta edició: Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 – 46003 València
Telèfon: +34 963 883 169
contacte@alfonselmagnanim.com
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-894-2
Dipòsit legal: V-1312-2021

Disseny de la coberta i la sobrecoberta: Collage-no
Disseny de la col·lecció: Jaume Ortolà
Maquetació: Nova Digital Servicios Gráficos

Imprés a: IMPREMTA
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

A Roma, a la gent li agrada estudiar,
mentre que a Nàpols es tracta, sobretot, de viure
WOLFGANG GOETHE

A Nàpols som just on es troben el cel i l'infern
BENEDETTO CROCE

Fer les maletes

Els llibres són una manera d'allunyar-se, de viatjar des de casa, assegut en una bona poltrona. Durant una bona temporada, feia la mateixa broma als meus amics. Als que llegien i no viatjaven els deia: «No lliges, viatja». I als que viatjaven i no llegien els deia el contrari: «No viatges, llig». En la broma hi havia l'oblit, premeditat, que es podien fer les dues coses a la vegada.

I això farem Mano i jo –ara que tenim poca faena– en el nostre viatge a Nàpols. Començarem seguint el rastre de Partènope, la sirena que amb les seues germanes se suïcidà per no haver sigut capaç de seduir Ulisses. Amb el seu cant, no pogué guanyar-se el cor de l'heroi grec i es va tirar a la mar per a deixar-se portar per les ones. Arribà a la Campània, on es va construir Partenoepa, que més tard s'anomenà Neàpolis.

Sempre serà bo seguir algun dels consells de Josep Pla del seu llibre *Itàlia i el Mediterrani*, com ara: «A Itàlia és molt millor no dispersar-se». I així ho va fer l'escriptor de l'Empordà la vegada que, després de viatjar a Roma i veure algunes coses, ben poques, va anar a Nàpols amb Josep Llimona per veure una sola cosa: «Amic Llimona, perdona aquestes futilitats. He vist, a Florència, el teu interès pel Renaixement italià. Com que tot això prové de Grècia, hauríem d'anar a Nàpols a visitar el museu grec. Sospito que és essencial» –es refereix al Museu Arqueològic.

Però, com sobretot el que m'agrada és badar, passejaré per la Via Toledo, pels voltants del palau reial i m'acostaré al port a contemplar la gran baluerna catalanoaragonesa, que diuen que és espectacular. Segur que sempre trobaré un banc on seure i veure qui passa i qui torna i per llegir, a estones, el llibre de Josep Piera, *Un bellíssim cadàver barroc*, que portaré en aquest viatge. Com que no el trobava en la ja ordenada llibreria de casa, vaig haver d'anar a Alginet perquè l'amic Josep Lozano me'l deixara. De segur que les vivències de Piera m'ajuden a conèixer més i millor la ciutat. No sé si encara em podré queixar de la degradació de la ciutat que es trobà Piera, però de segur que viuré, amb ell, la llum antiga de les esglésies i caminaré per uns carrers i un paisatge urbà de palaus que s'imaginava rehabilitats. Ara comprovaré si s'ha complert el seu somni. Intentaré acostar-me al Vesuvi per assegurar-me que ja no fumeja, perquè, com Josep Pla: «Sóc partidari de l'estabilitat, dels paisatges llisos i plans, productius si pot ser, i que tothom es mori per la vida que ha fet i per les coses que ha manejat».

Remuntar el vol

Volem cap a Nàpols. Ha eixit un dia amb un cel de color plom amb algun forat d'un blau molt claret. El meu fill Manel ens porta, a Mano i a mi, a Manises, d'on ix l'avió a les tres de la vesprada. Abans, però, hem esmorzat-dinat al casino de Riola. Feia temps que no em menjava un bon entrepà de truita de creïlla amb una llonganissa d'eixes que fan ací a la Ribera. Res a veure amb les llonganisses dels supermercats que tenen sabor de plàstic congelat. Ho rematem amb un bon cremadet de rom i un whisky. Lespera de l'avió s'aguanta molt més millor si tens el cos preparat i no vas patint de fam o de res. Manel ens deixa a la porta de l'aeroport i se'n va. Els joves sempre tenen pressa.

En el control de seguretat, una policia, que porta posats uns guants de goma, passa una tireta de plàstic per les mans i per la roba de Mano. Després, posa la tireta en una màquina per si dona positiu. Potser es pensen que va col·locat. Ho preguntem i ens diuen que busquen substàncies psicotròpiques. Ja sabeu: aquelles que modifiquen les funcions mentals o les facultats afectives. No en troben –sembla que la cervesa i el whisky no hi compten– i passem tranquil·lament a la zona d'embarcament.

En l'avió, m'entretinc rellegint trossos del llibre *Viatge a Itàlia* de Johann Wolfgang Goethe, que comença explicant que, a Roma, a la gent li agrada estudiar, mentre que a Nà-

pols es tracta, sobretot, de viure. Hom s'oblida de si mateix i del món. L'escriptor alemany té un estrany sentiment en freqüentar gent que només gaudeix de la seua existència. I posa l'exemple del cavaller Hamilton, que encara viu a Nàpols com a ambaixador d'Anglaterra. I que a la vellesa ha trobat, després d'un estudi profund de la natura i una llarga afició a les arts, el cim dels seus plaers –de la natura i de l'art– en una bonica jove, una anglesa d'uns vint anys que viu amb ell. Se li nota, a Goethe, que diu, amb certa enveja, que és preciosa i que llueix una bella figura. L'ambaixador li ha fet confeccionar un «vestit grec que li senta a meravella». Goethe veu com se'l posa, com es desnuga la cabellera i com s'entrega a una gran varietat de gestos, d'actituds i jocs de fisonomia que u es pensa que somia. De la manera que ho diu, sembla que la xicota és el resultat d'allò que la majoria d'artistes hagueren volgut crear. Per tant, la xica aquella deuria ser art en moviment: realitat. La veu de totes les maneres: «dreta, agenollada, asseguda, gitada, seriosa, trista, burlanera, extravagant, provocativa, amenaçadora, temerosa...». És una representació el que descriu: una actitud segueix l'altra... La jove escull i varia cada expressió i plega el vel de la manera que li convé en cada composició. I el madur cavaller, Hamilton, sosté el llum i es lliura en cos i ànima a aquesta dama en què troba totes les antiguitats, tots els perfils de les monedes sicilianes, fins i tot, l'Apol·lo de Belvedere, que els neoclassicistes van considerar una de les millors escultures antigues i l'ideal de perfecció estètica.

A l'escriptor alemany li va impactar la jove perquè diu: «Una cosa és certa, es tracta d'un plaer únic que ja hem gaudit en dues vetlades». I deuria ser veritat, perquè molts testimonis ho conten. Cadascuna de les seues poses representava una figura de la mitologia o del teatre de la història. Se soltava els

cabells, dreçava l'esquena, alçava els braços com si suplicaren, deixava caure la copa que portava a la mà a terra, s'agenollava i l'apuntava amb un ganivet al pit. Provocava l'aplaudiment dels convidats: «Bravo, Ariadna! Bravo, Ifigènia!».

Abans de vindre a Nàpols, i induït per Goethe, vaig llegir alguna cosa sobre l'ambaixador britànic i la seua bella segona esposa. De la manera que en parla Goethe, deduïsc que coneixia poc la seua història. Una història impressionant d'una dona que va deixar petjada, perquè també va ser l'amant de l'almirall Nelson. Fins i tot, em va arribar a les mans una intel·ligent novel·la de Susan Sontag, *L'amant del volcà*, i una pel·lícula, *That Hamilton Woman*, de 1941, d'Alexander Korda, protagonitzada per Alan Mowbray, Vivien Leigh i Laurence Olivier.

Entre el cel i l'infern

Abans d'aterrar, la finestra de l'avió ens regala un espectacle magnífic. No plou com anunciaven tots els pronòstics. Ens trobem una posta de sol espectacular en la mar i, en girar l'avió, amb el verd i el negre de la terra del golf de Nàpols. Mentre aterrem, em venen al cap totes les desgràcies que ha patit la ciutat: terratrèmols, dominacions, sublevacions, guerres, alliberaments... Amb totes les crisis econòmiques corresponents i les conseqüències de sempre: pobresa, emigració, corrupció, immundícia... La tan anomenada camorra, que ens ha arribat a través del cinema. No oblidem que l'extensió de la camorra napolitana fou Al Capone als Estats Units.

Des de l'aire, però, he pogut comprovar que la badia és com diuen i com s'ha escrit tantes vegades: una de les coses més belles del món. Intentaré comprovar allò que deia el filò-

sof Benedetto Croce: «A Nàpols som just on es troben el cel i l'infern».

En al·lusió a la mar bella com una fada que banya la costa, amb deliciosos llocs d'estiueig com Capri o Sorrento i el volcà Vesuvi, actiu, amenaçant sempre d'ensenyar la cara de llop i botar foc a la ciutat, tal com va fer amb la veïna Pompeia. Nàpols és tota una contradicció, és tot allò positiu i tot allò negatiu. Una ciutat amb mala fama, desagradable, bruta, trencada, decadent, però alhora una ciutat tan viva, monumental, bella... Amb totes les seues curiositats històriques, naturals i socials.

Va arribar a ser més gran que Roma, la més rica i més populosa ciutat de la península italiana i, després de París, la segona ciutat del continent europeu. Va ser capital de desastres naturals i ha tingut els monarques més indecents, però també els gelats més bons. En un temps, va tindre els ganduls més divertits i els jacobins més radicals entre els aristòcrates. Uns aristòcrates, que motivats pel sexe, es reunien en les seues mansions en festes nocturnes.

Ja tinc ganes de recórrer-ne els carrers pavimentats amb blocs de lava i, a pocs quilòmetres, les restes gairebé intactes de dues ciutats mortes: Pompeia i Ercolano. Com m'agradaria poder assistir a una òpera en el Teatro di San Carlo, que ha sigut el més gran d'Itàlia, on s'oferien els cantants castrats com un producte local de fama internacional!

El mateix marquès de Sade s'emportà, de l'estada de més de cinc mesos, les més grans fantasies de maldat de què era capaç la violència que li inspirava el Vesuvi. Anys després, en *Juliette* escriuria una escena en el volcà per a aquella campiona de la perversitat que se'n pujà fins al cim amb dos companys: un home tediós, a qui no tardà a llançar al foc ardent de l'interior del volcà; i un altre home, més desitjable, amb qui fa l'amor a la vora del cràter.

Conte a Mano que el marquès de Sade va viatjar a Nàpols, en 1775, per escapar de la justícia francesa que l'havia condemnat a mort, acusat d'enverinar i sodomitzar unes prostitutes de Marsella. *Viatge a Nàpols* és la seua primera obra literària seriosa on l'autor s'endinsa en els tresors de la ciutat i en la bellesa dels voltants. Et fa un recorregut pels museus, esglésies, palaus, però també per les coves, les catacumbes i les excavacions d'Ercolano i Pompeia. No es limita, però, a descriure les coses que hi veu. Hi trobem reflexions i crítiques crues al caràcter dels napolitans, a les creences religioses, que les considera part de la mediocritat del personal.

El viatge a Itàlia formava part, des del segle XVII, del *Grand Tour*, d'un recorregut per Europa per completar la formació de qui tenia duros per formar-se en art, en política i idiomes. Un viatge iniciàtic que només el podien fer els aristòcrates europeus, sobretot, anglesos. Des del començament del segle XVIII, l'aristocràcia francesa s'hi va apuntar i convertí el viatge en símbol del seu estatus social. L'impuls de la il·lustració donà més sentit al viatge, que s'associà a la idea de progrés que integrà una visió crítica dels costums i de la política dels països que es visitaven. Només cal consultar la veu «Voyage» en l'*Encyclopédie*, que dirigí Diderot i d'Alembert, on podem llegir que la finalitat del viatge consisteix a: «Examinar els hàbits, els costums, el caràcter de les nacions, els gust dominant en elles, les seues manifestacions artístiques, l'estat de la ciència, les manufactures, el comerç...».

Com no podia ser d'altra manera, Itàlia es convertí en una de les destinacions més importants dels rics viatjants. Les seues ciutats eren depositàries d'un patrimoni artístic molt important i es convertiren en imprescindibles per estudiar l'art renaixentista i grecoromà. Primer va ser Florència i Roma, però, després, a partir de mitjan segle XVIII,

s'incorporà al circuit Nàpols, que es va convertir en un indret interessant per als visitants, arran dels descobriments i les excavacions de Pompeia i Ercolano i de les ruïnes pròximes a Paestum.

Sade arribà a Nàpols, com Mano i jo, després de visitar Florència i Roma. Hi va romandre cinc mesos, fins al 5 de maig de 1776 i es dedicà a explorar de manera frenètica els tresors artístics de la ciutat, que li van encantar, com admirà també els paisatges de la badia amb Salerno, Capri, Paestum...

Sade tenia el mateix desig que Adam i Eva i que sempre hem tingut els homes i les dones: voler saber més, assabentar-se de tot, jutjar, admirar, criticar, estimar, odiar... El seu llibre sobre Nàpols fa un repertori acurat de totes les obres d'art, monuments i ruïnes importants on en descriu, de manera detallada, la bellesa i la història.

No s'oblida dels habitants, que no li agradaren tant. Els considerava ordinaris: «Els habitants d'aquest país, el més bonic del món, són els més grollers que et pots trobar». El que sorprèn d'un home com el marquès de Sade és que s'indignara de la depravació dels habitants de la ciutat: «A Nàpols, amb diners, es pot aconseguir el que més excita a les vostres passions... He vist xiquetes de quatre a cinc anys oferir-se a satisfer els més horripilants excessos».

No s'oblida tampoc de la religiositat dels napolitans. Com a admirador fervent de l'antiguitat i de la filosofia pagana, n'ataca amb virulència les creences religioses. Trobava de molt mal gust les processons que considerava l'expressió d'una mediocritat que només es podia superar combatent la ignorància.

–Stendhal tenia la mateixa concepció dels napolitans? –em pregunta Mano.

–No, home no –conteste–. Tenia una concepció molt més positiva de la gent d'ací, que trobava més lliure i més oberta que els francesos. Als francesos els considerava racionalistes, hipòcrites, moralitzants; és a dir: burgesos. El teu admirat Josep Pla estava enamorat dels papers de Stendhal sobre Itàlia. Diu que són molt importants: *Promenades dans Rome i Rome, Naples et Florence*.

Pastore che caca

En l'entrada de l'aeroport ens espera un paio amb un cartell amb els nostres noms. Ens acompanya amb el seu cotxe a l'hotel Ibis Styles Napoli Garibaldi. Com que Mano és aficionat als cotxes, em diu que és un Mercedes C 300 berlina. L'home ens ofereix transport per a la nostra estada. Li diem que no, que ens estimem més anar al nostre aire. L'hotel no és res de l'altre món, però està molt bé per a les nostres necessitats. Molt nou i net i, sobretot, té bona situació: al costat de l'estació de trens Napoli Centrale i de l'estació de metro Garibaldi. Molt prop, a peu, del centre històric i, sobretot, té molt bon accés als voltants, com ara Sorrento, Pompeia, Ercolano, Paestum...

Com que encara és prompte, després d'instal·lar-nos, decidim eixir a fer una volta. I ens equivoquem de carrer en la primera eixida. Agafem la Via Garibaldi en compte del Corso Umberto I que és un dels carrers històrics més recents i, amb 1,3 km, una de les artèries més importants, perquè uneix el centre de la ciutat amb l'estació central. Corregim i sabem que anem bé quan ens trobem la Piazza Nicola Amore, coneguda com *quattro palazze*, en napolità, que està pràcticament tota tapada per les obres. Des d'allí, ja agafem la Via Duomo i,